

הציונות הדתית, שליחות או החמצה?

א. ההחמצה

הציונות הדתית היא החמצה גדולה. התנועה שרעיונותיה הגדולים והצודקים מתממשים והולכים ושמפעליה החינוכיים וההתיישבותיים כה מצליחים, התנועה שהייתה המייצגת העיקרית של הציבור הדתי בארץ - מתפוררת ונדחקת לפניה ואינה קובעת הרבה בסדר היום הציבורי. לא שהציונות הדתית חדלה להתקיים. קמות ישיבות, מנככים סוללים דרכים חדשות, מתחזקת ההתיישבות, הבנים פעילים בכל תחומי העשייה, ביטחון, כלכלה, רפואה, משפט ומדע. יש יחידים שהטביעו את חותמם בתחומם ותרמו לו תרומה ערכית; אבל לרוב חסרה תחושת השליחות, והתרומה הרבה לא מתלכדת יחד לעשייה משותפת ומאורגנת. דווקא היום זקוקה החברה הישראלית יותר מאשר אי פעם לציונות הדתית, לתפיסתה ורעיונותיה, כדי להתמודד עם המשברים הגורליים העומדים בפניה.

המשבר איננו רק בכוחה של הציונות הדתית להשפיע על החברה, אלא גם בתוך ביתה פנימה. שנים רבות זכתה התנועה להצלחה חינוכית. בניה היו ילדים טובים, שקבלו את דרכה ואמרו הן. מתברר שהצלחה יתירה עלולה להפוך לבעיה. בעוד היא שוקעת בנוסחאות מן העבר, המציאות משתנה מיום ליום, והתנועה שהשתדלה לעמוד בחזית ההתרחשויות, מוצאת את עצמה מאחורנית. כמו דורות חדשים של בנים, שאינם מקבלים את הדברים כמו שהם, אלא מחפשים, תוהים ואף דוחים בביקורתיות חלקים מדמותה.

התפוררות המחנה מתחילה מתוכו. דרכה של הציונות הדתית מורכבת ומקוטבת מעיקרה, היא אוזנת בזה וגם מזה לא מניחה את ידה. המתח בין הקצוות הוא טבעי וטוב, כל עוד הבסיס חזק והמשותף חשוב מן המפריד, אבל כאשר נושאים גורליים, כמו המאבק על ארץ ישראל והחרד"ליות נתפסו כבלעדיים, נקרעה התנועה לגזרים. הקרע הזה מעמיק על ידי הקצוות, המרחיבים אותו בפסילה מתנשאת של מעשי האחרים, מתוך אמונה שכל האמת אצלם. אלא שרעיונות הציונות הדתית כה גדולים שהם יכולים להחזיק בתוכם גם מגוון של דעות, והם גדולים אפילו מהכרעות פוליטיות בנות שעה או מצרות-עין קטנונית.

ב. ריבוי חזיתות

הציונות הדתית צריכה להציב לפנייה מטרות ברורות כדי לכוון את מעשיה; אבל איננה יכולה לצמצם את עצמה לעניין

אחד. אם תנהג כך, תחמיץ את ייעודה ותגמד את רעיונה. כדאי לנו ללמוד לקח מגוש אמונים. הגוש הוקם על ידי ציבור מגוון של אנשים; תלמידי חכמים, אנשי חינוך והתיישבות, מן העיר, מן הכפר ומעיירות הפיתוח, שייצגו את עושר הרעיון והתשתית החברתית של הציונות הדתית, והאמינו שכל המישורים האלה מחוברים וארוגים יחד ב"אחדות הכוללת". אף על פי כן כאשר עלתה השאלה המעשית אם לפעול בחזיתות רבות - נבחרה חזית הצלת ארץ ישראל, משום שהיה זה "הדבר הבווער". מאז עברו שלושים שנה, ועדיין הארץ בווערת. יש בכך סכנה חינוכית ורוחנית חמורה. כשערך אחד משתלט במשך שנות דור על התודעה, תפיסת העולם כולה עלולה להתעוות. צעירים המתחנכים שלושים שנה רק על "ארץ ישראל", עלולים לגבש ראייה צרה ומסולפת, שלא עלתה על דעת הוריהם. קריקטורה אינה מציינת משהו שיקרי.

כל רכיביה נכונים. רק הפרופורציות מתעוותות, ועל כן היא מעוררת גיחוך.

סיסמת המזרחי הישנה, "ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל", לא העמידה את ארץ ישראל כערך המרכזי, אלא איחדה את שלושת הקודקודים למהות אחת מאוזנת, כוללת ורחבת אופק, כמו במקורה בזהר (ח"ג דף עג, א). המזרחי הכניס אליה את ה"ארץ" והפעל המזרחי הוסיף לה נימה חברתית, אולם לא כגורמים חדשים, אלא כהבלטת המשמעויות השונות של הביטוי "ישראל" שבתוכה. קשירת השלושה יחד העמיקה אותם והרחיבה את היקפם והשפעתם.

הציונות הדתית לא ראתה את עצמה מעולם כקהילה סגורה, אלא ביקשה לפתור את בעיות החברה הישראלית כולה. בשמה פתחה במאמץ יישובי נמרץ ב"ארץ ישראל", ובשלושים שנה השיגה הרבה מעבר למצופה. אף על פי כן הצלחה זו חלקית בלבד, "עם ישראל" לא מיהר לקבל את המתנה והאתגר, והמפעל ההתיישבותי הסלקטיבי שלה, נתפס כסקטוריאלי. היום ברור לגמרי ש"ארץ ישראל" בלי "עם ישראל" לא תתקיים. הסיסמה הישנה מתגלה כסיסמה חכמה.

מה שנכון לגבי הארץ נכון גם לגבי המדינה. בשנותיה הראשונות של המדינה היא הייתה המכשיר היחיד לגיבוש העם והגשמת יעדיו וערכיו. ההזדהות הלאומית הכללית עמה, שמשעה כמצע, שבאמצעותו בקשנו להחזיר את העם אל מורשתו ותורתו. אלא שבעשרות השנים האחרונות השתנתה תפיסת מדינת הלאום בעולם ובארץ. התגברה האכזבה מן המנגנון הממשלתי, עקב חוסר יעילותו, מיעוט הצלחותיו ונגיעותו בשחיתות, ועלה ערכו של היחיד. המדינה הפכה למכשיר בשירות הפרט לשם השגת צרכיו. עכשיו לא די בשרטוט דרכים בהן תוכל מדינה התורה לתפקד במציאות המודרנית, אלא צריך לפנות אל היחיד ולעשות לתיקונו ולהחזרתו אל עצמו. מהלך חינוכי עמוק כזה, יחזיר אותו בהמשך גם אל ערכי המדינה ולהתמודדות עם האתגרים הלאומיים.

ג. תחומי העשייה

הציונות הדתית חידשה באופן קולקטיבי כמה יצירות גדולות כמו ההתיישבות הדתית, מודלים של ספרא וסייפא, העמקת לימוד התנ"ך ולימוד התורה לבנות. אולם עליה להטביע את חותמה על תחומים נוספים, שעל שלושה מהם אצביע כאן:

1. התחום החברתי

סיפור חסידי מדגיש את סדר הדברים: מעשה בר' זושא שראה בפונדק שני גויים שיכורים מתחבקים ומתנשקים, כשכל אחד אומר "אני אוהב אותך". לפתע עצר אחד ושאל את השני: "אתה אוהב אותי? הרי אתה לא יודע מה חסר ליני". כדי להביא את עם ישראל להתמודד עם האתגרים המצפים לו, עלינו לאהוב אותו באמת ולטפל בכל מקום בבעיותיו,

בתחום החינוכי והסוציאלי, אותן שארנו זמן רב לאחריים. גם היום פועלים רבים מאתנו בתחומים אלה ועושים בצנעה גדולות ונצורות, אבל לבושתנו נטלו אחרים את הדגלים הללו תחת חסותם, אלה בתחום הרוחני חינוכי ואלה את הצדק החברתי, הרגישות המוסרית וביעור השחיתות.

2. התורה כטהרה וגדולה

פוסקי דורנו נדרשו להתמודד הלכתית עם שינויים רבים בצורת החיים הקהילתית והאישית ועם המצאות טכנולוגיות אין ספור, הם גילו ראייה מקיפה וכוללת ובמידה רבה של חדשנות פתרו בעיות רבות. עם הסתלקות הדור הקודם גדל החשש שפניו של הציבור החרדי להסתגרות יתר וחומרות שווא. לעינינו מתרחש תהליך פרימיטיביזציה של היהדות. דברי אגדה נלמדים בפשטנות שטחית, קיים שימוש פופוליסטי במושגי קבלה, בקמיעות וריטואלים המחזירים את התורה אחורנית מאות שנים. הישיבות הציוניות, החזירו את עולם האגדה, המחשבה והאמונה למקומו הראוי לו בלימוד התורה ותראמו לפריחתו, כשבטאו את רעיונותיו הנשגבים בשפה וכלים עדכניים. הציונות הדתית, עומדת בשתי רגליה בתוך המציאות, עליה לגדל גדולי תורה, ולהילחם על טוהרתה של התורה וגדולתה, לגשר על הניגודים בינה לבין החיים ולהרבות באור תורה בציבור.

3. לטפח את היצירה

בשבעים השנה האחרונות הופיעו במחננו שתי יצירות תורניות גדולות: תורתו של מרן הרב קוק והגותו של הרב סולובייצ'יק, מעבר להן מעט מאד. בניגוד לעשייה העצומה שלנו, מעיין היצירה והחידוש קלוש. מתברר שקשה לנו לדבר ישר מן הלב ובגובה העיניים, קל יותר לצטט סיסמאות, לדקלם את דברי מרן הרב, במקום להטמיעם ולתרגמם באופן עמוק לשפת דורנו. חסרה לנו מחשבה סדורה, היקף, מגע והשוואה עם הלכי התרבות המתרחשים בארץ ובעולם. צריך לפנות לדרכי ביטוי חדשים וכיוונים רעננים, ליצור בכלי הביטוי האומנותיים לסוגיהם, ספרות, ציור, מוסיקה ודרמה. אולי הזעזוע של היום יטלטל אותנו ויביא להתגברות מעיין היצירה ולהופעתם של כוחות חדשים. עולה בזיכרוני רגע מביך בעת ביקור האפיפיור, כאשר הרבנים שהוזמנו לשם ישבו אל מול הקרדינלים, ונראה היה שאין ביניהם מי שמסוגל לנהל איזה שיג ושיח משמעותי, ולא רק בגלל אי ידיעת אנגלית אלא בגלל חוסר בשפה דתית או פילוסופית כללית, מה יגידו להם הרבנים? "וורט" על פרשת השבוע? אבל יש לנו תחומי עניין משותפים, אפשר היה לדבר על חיזוק ערכי המשפחה בעולם, על התמודדות עם עולם התקשורת. הכנסייה השקיעה כנראה משאבים גדולים ליצור טלוויזיה ערכית והגיעה לכמה הישגים. אנחנו הפקרנו את התחום הזה לחלוטין. אין לנו כוח לעשות הרבה, אבל גם מן המעט שנעשה מיהרנו לנער את חוצנו, במין גילוי של ילדותיות אווילית, המצפה להצלחות בלי נפילות.

סיום

עם ישראל עומד על פי תהום ביטחונית, דמוגרפית ורוחנית. אף על פי כן ממשיכים המחננות השונים לנתק את חישוקי ולקרוע אותו לגזרים. העם מצפה לרוח של גדלות, חיבור וטהרה, שתקרב את הבריות זה לזה ולאביהם שבשמים. השאלה היא אם אנחנו נמלא את שליחותנו, נתרום לגודל השעה, נתלכד ונתמסר לרפא את שבריו באהבת אמת.

